

Славко ДИМЕВСКИ

РИМОКАТОЛИЧКАТА ПРОПАГАНДА — СОСТАВЕН ДЕЛ ОД ВЕРСКО-НАЦИОНАЛНИТЕ ПРОПАГАНДИ ВО МАКЕДОНИЈА (1890—1912 г.)

Во 90-те години од XIX век верско-националните пропаганди во Македонија ја засилиле меѓусебната борба околу одредување на границите на своето влијание, која постепено се обрнала во борба за сопственоста на црковните храмови, црковни имоти и училишни згради. Секоја од трите црковни институции — Цариградската патријаршија, Бугарската егзархија и Унијатската архиепископија (составен дел на Римокатоличката црква) полагале право на нив и барале од турската влада споровите да бидат решени во сопствена корист. Во извесни подрачја на Македонија во тоа време имало многу села, во кои верските пропаганди имале свои приврзаници и тие, подбуждувани од верските органи, се бореле едни против други за да ги приграбат храмовите, црковните имоти и училишните згради за себе, одречувајќи им го правото на приврзаниците на другите верско-пропагандни институции да се користат со нив.

Во 1890 година во борба за црквите Цариградската патријаршија имала повеќе успех поради наклоноста на турската влада. Меѓутоа, во 1890 година со помош од бугарската влада, која извршила притисок врз Високата порта, биле издадени два берата за егзархиски владици во Македонија, со што позициите на Егзархијата зајакнале. Бидејќи борбата со Патријаршијата се водела и натаму со променливи резултати, Егзархијата одлучила најнапред да го ликвидира унијатството во Македонија, кое имало мошне слаби позиции. Кон таква акција Егзархијата била усмерувана од Русија, која во Римокатоличката црква, зад која стоеле Австро-Унгарија и Франција, гледала опасност за својата политика на Исток. Посебно се ангажирал против унијатството рускиот конзул во Солун, Јастребов, кој, по пат на поткупи, придобивал унијатски свештеници и влијателни луѓе да се откажат од унијата и да се приклучат кон Бугарската егзархија. Штом во некое село од унијата биле отргнати неколку унијат-

ски семејства, започнувала борбата за сопственоста на црковната зграда и училиштето.¹⁾

Во борбата за црквите турската власт лавирала де на една де на друга страна, со цел да одржи рамнотежа меѓу трите верски заедници во таа борба. Типичен случај било селото Шлопинци. Во 1890 година 12 селски семејства ја напуштиле унијата и најнапред се приклучиле кон Патријаршијата, а потоа кон Егзархијата. Бидејќи свештеникот останал со мнозинството селани во унија, Егзархијата ракоположила нов свештеник за егзархиските приврзаници и веднаш го поставила прашањето за сопственоста на црквата во Цариград. Министерот за правдата и верата наредил наизменично да ја користат црквата унијатите и егзархистите, меѓутоа поради упорноста и на двете страни решението не било спроведено во живот. По наредба на Вишоката порта спорот бил даден за решавање на солунскиот валија. Овој, пак, потплатен од рускиот конзул, макар што егзархистите биле малцинство, им ја доделил црквата. По заминувањето на валијата од селото, пристигнал унијатскиот епископ Лазар Младенов. Окуражени од присуство на својот владика, унијатите насила ја презеле црквата. Спорот околу црквата траел подолго време, за на крајот егзархистите да соградат провизорна црква, ограбувајќи го инвентарот на старата црква.²⁾

Сепак, одлучна борба за сопственоста на цркви и црковни имоти се водела во градот Кукуч, кој важел за центар на унијата. За Егзархијата и руската дипломатија евентуалното ликвидирање на унијата во Кукуч значело и ликвидација на унијатството во Македонија. Во овој град веќе од поодамна се водела жестока борба меѓу егзархистите и унијатите околу сопственоста на црквите, црковните имоти и училишните згради. Турската власт го решила спорот за црквите со нивната поделба. Меѓутоа, спорот со сета жестокост продолжувал околу сопственоста на црковните имоти (дуќани и магази), кои носеле добри приходи на унијатската црковна заедница. Во прва инстанца, по судски пат, спорот бил решен во корист на унијатите. Кога и повисокиот турски суд ја потврдил пресудата во корист на унијатите, егзархистите во почетокот на 1891 година запалиле неколку магази. Епископот Лазар Младенов решил да ги обнови запалените магази. Егзархистите се спротиставиле со мотивација дека судската пресуда се однесува за сопственоста врз зградите, а не и градежното земјиште, кое е сопственост на егзархистите. Овој пат турската власт застанала на страната на егзархистите. Дури го советувала епископот Младенов да го напушти Кукуч и да замине во Солун. Епископот Младенов

¹⁾ Monieur de Rome — Roma, 11. IX. 1892, br. 11.

²⁾ Haus-Hof-und Staatsarchiv, Wien. Mikrofilm 192, tub. 17 Историски архив на Македонија. Сиг. XVII/192—200. Австр. конзул во Битола до Министерството за надв. работи во Виена, 7 апр. 1894 г.

одбил да ја послуша локалната турска власт. За да го заплаши, таа навлегла во Заводот на католичките милосрдни сестри, наводно да бара таму скриени бунтовници.

Извршената провокација од страна на турските власти во Кукуш предизвикала интервенција од францускиот конзул во Солун пред солунскиот валија. Меѓутоа, со својата интервенција постигнал спротивен ефект. Кукушките месни власти ги насрчиле егзархистите и тие со камења го нападнале и лесно го повредиле епископот Младенов. Овој бил принуден да замине во Солун за да побара заштита од австрискиот конзул. Австриското Министерство за надворешни работи се обратило до Високата порта во Цариград и побарало заштита за унијатите и епископот Младенов.³⁾

Во борбата околу сопственоста на црквите и училишните згради, Егзархијата имала поголем успех во Струмичко, каде што унијатството било од поново време и немало длабоки корени. Во 1892 година, со помош на рускиот конзул, Егзархијата успеала да го придобие унијатскиот архимандрит Дионисиј. По него унијата ја напуштиле речиси сите струмички и малешевски села. Потоа Егзархијата, наместо да го исполни ветувањето дадено на Дионисиј да го вклучи во редот на владички кандидати, го оддалечила од Струмица, испраќајќи го за ерхиерејски намесник во Деде Агач.⁴⁾

Следната, 1893 година, Римокатоличката пропаганда во Македонија доживеала уште еден тежок удар од Егзархијата. Овој пат ударот бил извршен во католичката богословија во Зејтинлик (Солун). Ветувајќи им подобри услови за школување во егзархиските училишта, Егзархијата успеала да предизвика ученички бунт во католичката богословија. Бунтот завршил со напуштање на богословијата од поголем број ученици, што од своја страна повлекло напуштање на унијата од страна на нивните семејства.⁵⁾

Успехот на Егзархијата во борбата со унијатството во Македонија се должел и на уште една околност, имено на нерасположението на турската власт кон унијатскиот епископ Лазар Младенов, за кого барала причини да го отстрани од Македонија, сметајќи го за австриски агент. Конгрегацијата за пропаганда на верата во Рим била запозната со нетрпеливоста на турската власт кон Младенов и побрзала да го отстрани од Македонија. Бидејќи интимниот живот на Младенов не бил на височина, преместувањето го мотивирала на таа основа. Меѓу дру-

³⁾ Ibid. М. филм 192, туб. 17. Австр. конзул во Солун до Министерството за надв. работи во Виена, 14 септ. 1891.

⁴⁾ Христо Караманджуков, Западно Тракийските Българи, I. София 1904, с. 249.

⁵⁾ Бунт во католическата семинарија. Новини — Цариград, III/20 апр. 1893, бр. 58, с. 1.

гото, епископот Младенов бил оптужен: 1) дека го пречекорил кредитот што апостолскиот викар во Цариград, Бонети, му го отпуштил преку филијалата на „Banque Imperiale Otomane“ во Солун во износ од 10.000—15.000 франкови, 2) поради одржување интимни односи со некои милосрдни сестри во Кукуш; 3) поради афера со мома, негова чуваничка; 4) поради незаконско здобивање со голем имот.⁶⁾ Копие од оваа оптужница било испратено до Високата порта, а таа преку Министерството за правдата и верата побарала од солунскиот валија да му го одземе на епископот Младенов бератот и да го протера од Македонија. За вршител на епископската должност бил назначен унијатскиот безбрачен свештеник Епифан Шанов.⁷⁾

Сменувањето на Младенов било пречекано од австриската дипломатија негативно. Австрискиот конзул во Солун признавал дека епископот Младенов има грешки, меѓутоа предупредил дека неговото сменување лошо ќе се одрази врз унијатите, кои ќе ја напуштат унијата и ќе се приклучат било кон Егзархијата или Патријаршијата.⁸⁾ Интервенцијата што австриската дипломатија ја направила пред Конгрегацијата за пропаганда на верата во Рим во корист на Младенов немала ефект, така што на Младенов му било наредено веднаш да замине во Рим.

Епископот Младенов бил свесен што го очекува доколку замине во Рим, поради што веднаш се поврзал со Егзархијата, изјавувајќи готовност под одредени услови да премине во егзархиски клер. Егзархијата го прифатила предлогот и на Младенов му сугерирала да го повика со окружно писмо унијатското население во Македонија да ја напушти унијата и да се присоедини кон неа.⁹⁾ Младенов на 17 јули 1895 година испратил повик до унијатите, и како резултат на тоа голем дел од унијатското население ја напуштило унијата.¹⁰⁾ Во унија останале само 74 кукушки семејства и 3 села во кукушката каза.¹¹⁾

Втората половина од 1895 година била уште попоразна за римокатоличката пропаганда во Македонија. Овој пат Егзархијата успеала да го врбува унијатскиот архиепископ во Цариград, Нил Изворов. Лично незадоволен од односот на римокатоличката пропаганда кон него, подмамен од Егзархијата дека ќе му биде признаен епископскиот чин и ќе му се даде епархија на

⁶⁾ Naus-Hof-und Staatsarchiv, Wien. M. филм 181, кут. 16 — Историски архив на Македонија, Сиг. XVI/181—184. Австр. конзул во Солун до Мин. за надв. работи во Виена, 8 окт. 1894.

⁷⁾ Ibid. Писмо од 21. XII. 1894 г.

⁸⁾ Ibid.

⁹⁾ Ivan Ivanić, Istorija Srba u Turskoj u XVIII i XIX veku. Novi Sad 1902, s. 56.

¹⁰⁾ Archives des Affaires Etrangères, Paris. Turquie 1890—1895, tome IX. Correspondence politique des concoles Salonique. Фран. конзул во Солун до Мин. на надв. работи во Париз, 21 дек. 1894 г.

¹¹⁾ Ivan Ivanić, ibid. s. 56.

управување, Нил тргнал по стапките на Лазар Младенов. Се откажал од унијата и од Егзархијата му била вратена поранешната титула на викарен епископ — Смоленски.¹²⁾

И напуштањето на унијата од Нил имало реперкусии врз малобројните унијати во Македонија. Во Кукуш останале во унија само 40—50 семејства и по некој дом во селата Михајлово и Новоселани.¹³⁾

Ниту ветувањата дадени на Лазар Младенов, ниту на Нил вестник — Софија, 1/16 јуни 1900, бр. 12, с. 5—7.

Изворов Егзархијата не ги исполнила. Додека на Нил му го признавала епископскиот чин, на Младенов не му го признавала, бидејќи бил завладичен во западен обред. Апостолскиот делегат во Цариград го искористил нерасположението на Младенов и успеал со ветувања, шест месеци по напуштањето на унијата, да го врати во крилото на Римокатоличката црква. Враќањето на Младенов повлекло и враќање на извесен број бивши унијати, кои исто така биле незадоволни од Егзархијата, бидејќи нејзините органи гледале на нив со потценување и на потсмев да ги викаат „папиштани“.

Изгледа дека на римокатоличката пропаганда во Македонија во врска со Младенов ѝ била единствена цел неговото враќање во Римокатоличката црква да го искористи за придобивање на отпаднатите унијати. Наскоро го повикала Младенов во Рим и таму го задржала на принуден престој.¹⁴⁾

Откажувањето на архиепископот Нил од унијата практично значело и укинување на штотуку создадената Унијатска архиепископија во Европска Турција. Конгрегацијата за пропаганда на верата во Рим сфатила дека не може да смета на унијатскиот висок и низок клер. Поради тоа таа пристапила кон нова административна поделба на реоните на Балканскиот полуостров. Територијата на Кнежевството Бугарија ја разделила на две викарства: Софиско-Пловдивско и Никополско-Русенско. Првото викарство, каде што имало 14.888 римо-католици, било доверено на калуѓерскиот орден Капуцинери; другото викарство, со околу 12.000 римокатолици го раководел калуѓерскиот орден на Пасионистите. Територијата на Македонија била исто така разделена на две викарства. Едното викарство го опфаќало јужниот дел на Македонија со центар во Кукуш; другото викарство се протегало од Велес на север, опфаќајќи го и Косово. Јужното викарство било наменето главно за унијатите и било доверено на калуѓерскиот орден Лазаристи, на чело со епископот Епифан Шанов, посветен за владика на 8 ноември 1895 година.¹⁵⁾ Викар-

¹²⁾ Кирил патриарх български, Екзарх Антим (1816—1888), София 1956, с. 252.

¹³⁾ Българското цъковно-училищното дело в вилаетите. Църковен

¹⁴⁾ Ivan Ivandić, *ibid.* s. 56.

¹⁵⁾ Вещий Олег. Болгария и Македония. С. Петербург 1903, с. 147.

ството било под покровителство на Франција, бидејќи и самите Лазаристи имале своја централа во Париз. Северното викарство во својот домен ги имало римокатолиците, што биле побројни во Косово. Во ова викарство работеле калуѓерските ордени Фрањевци и Језуити. На чело од викарството стоел надбискуп, обично по потекло Албанец, со седиште во Призрен. Северното викарство било под покровителството на Австро-Унгарија. Кон 1899 година Конгрегацијата за пропаганда на верата испратила во Скопје четири Фрањевци како постојана мисија.¹⁶⁾

По извршената нова административна поделба на пропагандните подрачја во Бугарија и Македонија, Конгрегацијата се заложила пред Високата порта да ги придобие нејзините симпатии кон католицизмот. За тоа биле поволни условите, бидејќи и самата Порта сфаќала дека со пропаѓањето на унијата во Европска Турција се нарушува рамнотежата меѓу верските институции во полза на Егзархијата, експонент на големобугарската пропаганда во Македонија. Портата решила да се стави во услуга на римокатоличката пропаганда за да ги врати сите отпаднати унијати од Македонија во унијата. По тој повод издала дозвола на апостолскиот викар Менини да ја посети Македонија и да преземе соодветни мерки за спасување на унијатството. Во 1896 година Менини пристигнал во Солун. Во придружба на турски запии биле испратени мисионерите по бившите унијатски села и домови. Некаде со поткупи, некаде со сила, мисионерите постигнале извесни успеси. Таму, каде што бил отпорот посилен, како на пример во селата Калиново, Грбосел и Рошлово, од турските запии биле затворени црквите, а селските првенци биле одведени во кукушкиот затвор. Турските власти прибегнале уште до едно средство за притисок. Секој што не ја признава унијата му се забранувало користење на селските пасишта и му се одземало правото на бенефициите што ги имал како турски граѓанин.¹⁷⁾

Присилното враќање на унијатите во унијата обично немало долг век. Често се случувало, при напуштањето на запииите и мисионерите на селото, селаните да се откажат од унијата. Ваков притисок врз селаните унијати од страна на турската власт се вршел до 1900 година, кога под притисок на руската дипломатија и Кнежевството Бугарија турската власт им дозволила на унијатите слободен премин кон Егзархијата.¹⁸⁾

Независно од бројната положба на унијатите во Македонија, дури и при услови во некое село да не останал ниту еден унијат, римокатоличката пропаганда упорно се борела да ја зачува сопственоста на црквите и црковните имоти и продол-

¹⁶⁾ Ibid., с. 148—149.

¹⁷⁾ Политиката на турското правителство в Македонија. Leipzig 1896, с. 50.

¹⁸⁾ Българското църковно-училищното дело в вилаетите, с. 49.

жувала да води непрекината борба со Егзархијата и Патријаршијата. Користејќи ја наклоноста на турската власт, таа успеала во текот на 1897 и 1898 година да ги одземе сите цркви и училишни згради во оние села, кои порано биле унијатски. Таму, каде што имало по некој унијатски дом, црквите и училиштата ги користеле само унијатите. Каде што немало унијати, зградите биле заклучени. Со тоа се целело да се изврши притисок врз населението и истото да се натера да се врати во унијата. Римокатоличката пропаганда успеала дури и во Кукуш, каде што имало четириесетина унијатски домови да ги преземе црквите и училиштата. Тоа довело до тешки судири помеѓу егзархистите и унијатите, а Егзархијата дала околу 1000 лири поткуп на локалните турски власти, без да постигне успех.¹⁹⁾ Во градот Ениџе Вардар сите унијати ја напуштиле унијата, така што црквата и училиштето биле затворени. Римокатоличката пропаганда со поткупи успеала да придобие за унија пет патријаршиски семејства и им ги предала зградите, со цел да ги принудат бившите унијати да се вратат во унијата. Таа презела чекори пред турските власти на бившите унијати да не им се дозволи изградба на нова црква, така што тие биле принудени богослужбите да ги изведуваат во поле.²⁰⁾

Лабилноста на обновената унија во Македонија ја принудило римокатоличката пропаганда да преземе поефикасни мерки за зацврстување на унијатството. Во 1899 година таа ги задолжила мисионерите, секоја сабота и недела да ги посетуваат унијатските села. Преку ден, со помош на локалната турска власт мисионерите ги собирале децата и им предавале католичко вероучение, а вечерно време ги повикувале селаните и им проектирале слики со католичка содржина. Ваквите притисоци не останувале без отпор. Во Кукуш бил ранет еден католички мисионер поради настојувањето да ги собере насила граѓаните на едно пропагандно предавање.²¹⁾

Рековме дека во 1900 година турската власт одобрила слободен премин на унијатите кон Егзархијата. Веднаш селата Калиново и Беглерија ја напуштиле и официјално унијата. Кон нив се придружиле и селата Рошлово и Алексово. Епископот Епифан Шанов ова напуштање на унијата пред турските власти го претставил како притисок на Егзархијата и барал помош. Истовремено и францускиот конзул во Солун направил демарш пред валијата со исти обвинувања. Валијата, плашејќи се од меѓународен конфликт, издал телеграфска наредба до месните власти да се забрани секаков премин на унијатите кон Егзархијата, а на унијатските села кои нема да се вратат во унијата,

¹⁹⁾ Васил Кљнчов. Турција и Българите. София 1899, с. 4—5.

²⁰⁾ Политиката на турското правителство, с. 50.

²¹⁾ Annales de la Congrégation de la Mission (Lazaristes), t. LXV (1900), с. 192—196; E. Kazo do A. Fiat, Salonique 10 dec. 1899.

да им се затворат црквите. Со оваа наредба биле затворени црквите во селата Ролшово и Алексово.²²⁾

Опаѓањето на унијатството во Македонија римокатоличката пропаганда секогаш го припишувала на руската дипломатија и Егзархијата. Навистина тие биле мошне активни во врбувањето на унијатите, меѓутоа, главната причина за опаѓањето на унијата била во самата римокатоличка пропаганда. Унијатското население не се мирело со нејзината сервилна политика кон турската власт и пактирање со неа, со егоистична цел да врши прозелитска агитација. Токму во времето кога Македонската револуционерна организација со сите сили работела на револуционизирање на македонските маси, римокатоличката пропаганда отворено соработувала со турската власт, со што ги компромитирала унијатите пред сопствениот народ. Римокатоличката пропаганда поради својата соработка со турските власти се замерила и на МРО, па не е ништо чудно што Организацијата со својот авторитет влијаела на унијатите да ја напуштаат унијата. Особено МРО била активна против унијата во 1902 година, кога бројната положба на унијатите била сведена на минимум.²³⁾

Прозелитската дејност на римокатоличката пропаганда, бројната положба на унијатите, унијатскиот клер и просветниот кадар во Македонија во последната деценија на XIX век

Уште со постигнувањето на првите резултати во Македонија²⁴⁾, римокатоличката пропаганда не си гаела илузија дека се работи за прифаќање на унија од страна на некои македонски средини поради верско убедување. Од бројните извештаи што ги добивала Конгрегацијата за пропаганда на верата во Рим од своите мисионери на теренот, јасно било дека прифаќањето на унијата има чисто општествено-политички и социо-економски карактер. Прифаќањето на унијата овозможувало унијатите да се спасат од двојниот турско-патријаршиски терор преку покровителството на Римокатоличката црква, како и заштитата на француската и австро-унгарската дипломатија. Со желба да ја зајакне унијата, римокатоличката пропаганда посветила најголе-

²²⁾ Българското църковно-училищното дело в вилаетите. Църковен вестник, София, I/12 V. 1900, бр. 5, с. 6.

²³⁾ Annales..., т. IV/1903, с. 49: Е. Казо до А. Фиат, Зејтинлик 22 јуни 1902.

²⁴⁾ Првите позначајни пробиви во Македонија римокатоличката пропаганда ги направила во Кукучи и некои јужномакедонски градови уште во 1859—1860 година, кога во знак на револт против патријаршиските владици кукучани масовно ја прифатиле унијата со Римокатоличката црква. (Види опширно: Славко Димевски. Кукучката унија 1859. Гласник на ИНИ, Ск. 1960, нод. III, бр. 2).

мо внимание на католичко воспитување на младите поколенија преку испраќање во разни католички колеџи. Меѓутоа, мошне мал број ученици се јавувале за верско школување, бидејќи родителите не сакале децата да им стануваат римокатолици, ниту безбрачни свештеници.

Унијатите биле многу повеќе заинтересирани за отворање на селски училишта, во кои учителите биле главно од домашно потекло. Римокатоличката пропаганда, иако ваков тип на училишта го сметала за малку користен бидејќи не нудел услови за ефикасно католичко воспитување на младите генерации, под притисок на унијатите морала да отвора и основни училишта. Сметала дека по свршувањето на основно училиште дел од учениците ќе ги придобие да го продолжат образованието во католичките средни училишта. За таа цел отворила неколку нижи гимназијални училишта, како на пример во Кукуч, Солун и Битола. Потоа во Зејтинлик (Солун) отворила и едно полно средно богословско училиште, во кое ќе се подготвува идниот унијатски клер и учителски кадар. Меѓутоа, грандиозната зграда на богословијата во Зејтинлик, со капацитет од 500 ученици, останала речиси празна. За сето време на нејзиното постоење, почнувајќи од 1885 година, низ неа минале само 50—60 ученици.

Опаѓањето на унијатството во Македонија во 90-те години од XIX век било причина богословијата во Зејтинлик да остане без ученици. Пропагандата на крајот сфатила дека ниту унијатите, ниту македонското население воопшто, не се заинтересирани за свештенички позив. Затоа одлучила богословијата да ја претвори во гимназија, во која ќе се изучуваат световни предмети и странски јазици. Освен тоа биле отворени и посебни работнички паралелки за изучување на повеќе занаети: кројачки, чевларски, столарски, кулинарски, градинарски и др. Меѓутоа, и новата реорганизација на католичкото училиште не донела повидни резултати. Родителите со недоверба гледале во католицизмот и не ги праќале децата, макар што школувањето и интернатот биле бесплатни. Во учебната 1892/93 година училиштето имало вкупно 36 ученици, од кои 7 во работничката паралелка.²⁵⁾

Далеку поголем успех имале училиштата што ги отворале европските католички држави во Македонија, со цел да го шират своето влијание. Вистина, тие за наставен кадар ги користеле најчесто католичките мисионери, но ги ангажирале главно за јазик, допуштајќи им во ограничени размери да предаваат и вероучение. Во Јужна Македонија, која се сметала за интересна сфера на Франција, од странските училишта преовладувале француските. Со цел да го шири своето влијание на овој балкански простор, потпирајќи се на калуѓерскиот орден Лаза-

²⁵⁾ Иероним Стамов, Зејтинликът при Солун. Сборник Солун. Софиа 1934, с. 321—325.

ристи, француското Министерство за надворешни работи создало цела мрежа просветни установи, во кои покрај францускиот наставен јазик се предавале световни предмети со малку католичко вероучение. Така, во 1891 година француското Министерство за надворешни работи ги субвенционирало следниве училишта:²⁶⁾

Училиште	Тип	Број на ученици	Националност	Религија	
„Браката за христијанска наука“—Солун	Осн. училиште на франц. јазик	165	Французи	19	Католици 85 Протестан 2 Православ 27 Евреи 51
			Белгијан.	2	
			Австријан.	40	
			Германци	2	
			Македонци	1	
			Англичани	5	
			Италијани	31	
			Грци	23	
			Отомани	42	
			Вкупно	165	
Француско училиште на сестрите	Осн. жен. училиште на француски и италијански јазик	204	Французин.	11	Католици 167 Правосл. 14 Еврејки 23
			Белгијан.	—	
			Италијанки	80	
			Англичан.	4	
			Германки	5	
			Австријки	6	
			Пољацини	2	
			Гркинки	20	
			Албанки	1	
			Македонки	1	
Романки	1				
Отоманки	27				
Вкупно	204				
Лазаристичко училиште во Битола	Осн. училиште на француски јазик	80	Македонци	60	Католици 18 Правосл. 62
			Останати	18	
			Вкупно	80	

Освен горниве училишта што ги спомнува француското Министерство за надворешни работи, под француско покровителство и контрола на Лазаристите работел и други училишта. Така, во Солун работело училиштето „L'école des Lazaristes“, наменето за машки и женски деца. Ова училиште во 1899 учебна година имало 60 ученици, распоредени во 5 класа и 80 ученички, распоредени во 5 класа. Наставата се одржувала на француски и италијански јазик. Исто во Солун работело и училиштето „L'école de Monsieur Bertrame“, кое претставувало најнапред општо, а од 1895 се обрнало во трговско училиште под ново

²⁶⁾ Archives des Affaires Etrangères, Ibid. Франц. конзул во Солун до Мин. на надв. работи во Париз, 11 окт. 1891.

име: „L'école commerciale français“. Од останатите училишта ќе ги споменеме „La societá operaria“ и „L'école des soeurs de Calamaria“. Во блиската околина на Солун работело училиште наменето за сирачиња од унијатски семејства. Со ова училиште раководеле калуѓерките Лазатистки.²⁷⁾

Изнесувајќи ги податоците за француските училишта во Јужна Македонија забележуваме дека во некои од нив, освен францускиот, како наставен јазик, се појавува и италијанскиот јазик. Тоа се должело на сè поголемото присуство на италијанското влијание во Македонија во последната деценија на XIX век, па натаму. Колку италијанската пропаганда се активирала посилено во Македонија, толку и присуството на италијанскиот јазик во споменатите училишта било поголемо. Солунските Лазаристи, ориентирани на прозелитска агитација на католицизмот, сфаќале дека Италија е повеќе заинтересирана за ширење на своето влијание во Македонија отколку Франција, поради што ѝ ги ставале своите услуги од ден на ден повеќе и повеќе. Кога италијанската пропаганда во Македонија се зацврстила, започнала да отвора италијански школи. Така на пример, во Солун била отворена „Scuola Nazionale Italiana“, во која наставата се изведувала исклучиво на италијански јазик. Ова училиште станало наскоро четирикласна трговска гимназија, издржувано од италијанската влада. Во паралелките на „corso elementare“, се изучувале, покрај други странски јазици, и природно-математички дисциплини, додека во класовите се изучувале странски јазици, природно-математички, општествено економски дисциплини, со посебен акцент на трговска кореспонденција, книговодството, геометриско цртање и др.²⁸⁾

На крајот треба да бидат спомнати и создадените ширум Македонија установи со хумани цели, кои претставувале ефикасна форма за ширење на католицизмот. Трисетмината мисионери и 43 мисионерки (милосрдни сестри) работеле во таквите установи, од кој ќе посочиме неколку. Во Солун била отворена во 1893 година француска болница (L'Hospital française) и Дом за напуштени деца (L'Orphelinat).²⁹⁾ Во 1899 година во Кукун и во Битола биле отворени домови за сиромашни деца и диспанзери за бесплатно лекување на болни. Во с. Палурци, Гевгелиско, во 1900 година сестрите евхаристинки основале манастир за млади македонски моми, во кој се предавало домаќинството.³⁰⁾ Истата година во Солун бил основан дом за стари семејства, во кој веднаш биле примени 12 изнемоштени брачни двојки.³¹⁾

²⁷⁾ Ibid., 21 ноем. 1899.

²⁸⁾ В. Црнојевић, Цариград, Света Гора, Солун, Београд 1899, с. 210—222.

²⁹⁾ Ivan Ivanić, *ibid.*, s. 57.

³⁰⁾ Annales . . . , т. LXVI, с. 221: Е. Казо до А. Фјат, 15 мај 1900.

³¹⁾ Ibid., с. 389: Положбата на унијата во Македонија.

Статистички показатели за положбата на унијатството во Македонија во 90-те години од XIX век

Во меѓусебната борба трите црковни институции — Цариградската патријаршија, Бугарската егзархија и Римокатоличката црква — настојувале да го намалат значењето една на друга во врска со бројната положба на своите приврзаници. Од друга страна, секоја за себе ја претставувала бројната состојба на свои приврзаници повисока од фактичната. Ваквото нереално прикажување се должелo не само за пропагандни цели, туку и од потребата на пропагандниот апарат во Македонија на секоја одделна верска пропаганда пред своите работодавци да ја оправда својата дејност. Затоа кон статистичките податоци што постојат треба да се приоѓа со резерва, особено кон тие што излегуваат од католичките мисионери за бројната положба на унијатите во Македонија. Од друга страна, најчесто се избегнувало кон правење на статистики за бројната положба на приврзаниците на трите црковни институции, бидејќи доаѓало секојдневно до промени, а често пати официјално припаѓање на една црква не значело и фактичко припаѓање.

Внимателно следејќи ги статистичките показатели за бројната положба на унијатите во Македонија до 1890 година се доаѓа до заклучок дека унијата била прилично стабилна, дури била во подем. Располагаме со една статистика за бројната положба на унијатите за Гевгелиска каза од 1890 година, во која унијатството, со исклучок на Кукушката каза, било најбројно. Меѓутоа, овие статистички податоци им припаѓаат на егзархиски извори.³²⁾

Населби	Домови	Цркви	Училишта	Свештеници
Сеово	15	1	1	1
Муин	40	1	1	1
Сљопенци	72	1	1	1
Бајалци	70	1	1	1
Богородица	9	—	—	—
Стојаково	180	1	1	1
Паљурци	12	1	—	—
Богданци	200	1	1	4
Гавото	10	—	—	1
Грчиште	70	1	1	2
Петрово	60	1	1	—

³²⁾ А. Тошев, Описание на Гевгелие (в Македонија). Периодическо списание — Цариград, VII/1890, кн. XXXV, с. 754.

Друг извор, кој исто така излегува од егзархиска средина, тврди дека во Цела Македонија бројот на унијатите изнесува 1.315.³³⁾

Ако претпоставиме дека средно еден дом имал 5 членови, збирот на домовите 731 кај првата статистика покажува дека само во Гевгелиската каза ималу околу 3.600 унијати, така што вториот извор кој се однесува за цела Македонија не е објективен. Познато е дека во 1893 година дошло до масовно напуштање на унијата во Струмичко. Сепак, егзархискиот весник „Новини“, потенцирајќи го опаѓањето на унијата во Македонија констатира дека таа се задржала уште во 22 македонски села, со 767 домови.³⁴⁾ Ако овој број го помножимо со 5, излегува дека бројот на унијатите таа година изнесувал приближно 4.000. Друга пак егзархиска статистика од истата година, објавена во „Црковен весник“ во Софија тврди дека бројот на унијатите изнесува 932 домови (Кукушко — 470 и Гевгелиско 462), што помножено со 5 изнесува 4.650 лица.³⁵⁾ Тоа покажува дека егзархиските извори се неточни и произволни. Може со право да се извлече заклучок дека бројот на унијатите бил поголем. Меѓутоа, не може да се поверува и на мисионерската статистика за 1893 година, која тврди дека во Македонија има околу 20.000 унијати.³⁶⁾ Според наша оценка, со оглед на бројот на селата во кои унијатите биле мнозинство, бројот на унијатите се движел таа година од 5.000 до 6.000. Приближно иста била бројната положба на унијатите и во 1894 година. Официјалната егзархиска статистика³⁷⁾ тврди дека во Кукушка градот Кукуш и селата: Алексово, Рошлово, Лељово, Морарци, Грбашел, Гавалјанци, Новоселани и Јунцилар) имало унијатски домови 470; и во Гевгелиско (селата Стојаково, Богданци, Сеово, Паљурци, Сљопинци и Богородица) имало 462 домови, односно вкупно 932, како и во претходната година.

Веќе во 1895 година дошло до рапидно опаѓање на бројот на унијатите во Македонија. Според една статистика од Иван Иваниќ, кон која треба да се пријдува со резерва, во унија останале: Кукуш — 55 домови, Стојаково — 100, Ениџе Вардар — 40 и Шљопенци — 4 дома.³⁸⁾ Според Иваниќ и во 1897 година бројната положба на унијатите не се многу изменила. Тој вели дека во Кукушко унијатски домови имало 116, а во Гевгелиско околу 200 домови.³⁹⁾

³³⁾ Овсяни, Н., Болгари и Болгари. С. Петербург 1900, с. 330.

³⁴⁾ Новини — Цариград, III/2 апр. 1893, бр. 53.

³⁵⁾ Българското црковно-училишното дело во вилаетите. Црковен вестник, 1/16 јун 1900, бр. 12, с. 5—7.

³⁶⁾ Ibid., с. 55.

³⁷⁾ Кон бугарско-егзархиската статистика треба секогаш да се пристапува со внимание, бидејќи се настојувало да се намали бројот на унијатите, односно сите сомнителни унијати да се водат како егзархисти. (Заб. С. Димевски).

³⁸⁾ Ivan Ivanić, *ibid.*, s. 60—61.

³⁹⁾ Ibid.

Во втората половина од 1897 година, под притисок на турската власт, бившите унијати од некои села се вратиле во унијата: Морарци — 6 домови, Лељово — 15, Михајлово — 17, Новоселани — 22, Богданци — 18, Богородица — 1 и Паљурци — 13 домови.⁴⁰⁾ Овие враќања во унијата ги потврдува и Никодим Милаш во својот труд „Римокатоличката пропаганда“.⁴¹⁾

За последните две години од XIX век статистичките податоци од римокатоличките извори и оние на Егзархијата се сосема контрадикторни. Додека извештаите на Лазаристите зборуваат за зголемување на бројната положба на унијатите и тврдат дека 18 села во Кукушко и Гевгелиско целосно припаѓаат на унијата, а десетина други делумно⁴²⁾, дека вкупниот број на унијатите во Македонија изнесува од 8.000 до 10.000⁴³⁾ егзархиските извори и натаму тврдат дека бројот на унијатите се намалува. Според „Црковен вестник“ од Софија, бројот на унијатите во Кукушко паднал на 134 домови и тоа: Кукуш — 74, Морарци — 6, Лељово — 15, Михајлово — 17 и Новоселани — 22; во Гевгелиско имало: Богданци — 18, Стојаково — 1, Богородица — 1 и Паљурци — 13 домови.⁴⁴⁾ Преведено во број на жители, според Егзархијата имало само 835 души.

Ваквата голема разлика помеѓу римокатоличките и егзархиските извори не дошла само како резултат на пропагандните цели. Уште порано нагласивме дека во ова време унијата била мошне лабилна. Мисионерите ги броеле сите унијатски домови, кои пред притисокот на турските власти официјално биле декларирани за унијати, додека Егзархијата не ги признавала за унијати сите оние домови, кои порано се откажале од унијата. Според тоа, иако егзархиските извори настојувале колку што се може повеќе да го намалат бројот на унијатите, биле поблиску до вистината од католичките извори. Впрочем, и самите мисионери биле принудени да ја коригираат поранешната бројна положба на унијатите, сведувајќи ги на 4.000 до 6.000⁴⁵⁾, макар што и тој број е претеран.

Ако мисионерските извештаи до Конгрегацијата за пропаганда на верата во Рим можеле да ја претставуваат бројната положба на унијатите во Македонија поголема од реалната, нивните статистички податоци по однос на бројната состојба на унијатските свештеници и учители биле точни, не само што ги посочуваат со име и презиме, туку тие фигурираат и на платните спискови. Во последните две години од XIX век имало

⁴⁰⁾ Ibid.

⁴¹⁾ Никодим Милаш, Римокатоличката пропаганда. Софија 1901, с. 130—131.

⁴²⁾ Annales..., т. LXVI (1901), с. 384—390; Католичката мисија во Македонија; Види и: т. LXVII (1902), с. 58—59.

⁴³⁾ Българското црковно-училишното дело, стр. 5—7.

⁴⁴⁾ Annales..., т. LXVI (1901), с. 384—390.

⁴⁵⁾ Ibid.

24 унијатски свештеници и 16 учители.⁴⁶⁾ Ако се има предвид дека во Кукуш имало двајца свештеници, тогаш останатите 22 свештеници опслужувале повеќе од 22 села, бидејќи често еден свештеник опслужувал и по две соседни села. Ова води кон заклучок дека бројот на унијатските домови се движел некаде од 700—800 унијатски домови, односно од 3.500 до 4.000 унијати.

Соодносот меѓу свештениците и учители во унијатските села покажува дека римокатоличката пропаганда обрнувала поголемо внимание врз верата отколку на просветата, што мошне негативно се одразило на стабилноста на унијата. Егзархијата на унијатите им нудела бесплатни учители, до колку се откажат од унијата. Конгрегацијата за пропаганда на верата како да го сфатила овој пропуст и започнала со отворање на основни училишта по селата. Според статистичките податоци од 1901 година веќе имало 13 машки и 9 женски основни училишта. Конгрегацијата им одредила и редовни годишни плати на учителите, кои се движеле до 300 франкови.⁴⁷⁾ Следната, 1902 година бројот на училиштата се зголемил уште за три: во Паљурци, Солун и Гевгелија.⁴⁸⁾ Унијатски училишта во 1902 година имало:

Населба	Тип на училиште	Број на училишта	Број на учители	Број на ученици
Кукуш ⁴⁹⁾	основно	1	3	90
	класно	1	4	75
Морарци	основно	1	1	25
Лељово	„	1	1	16
Михајлово	„	1	1	35
Новоселани	„	1	1	35
Дол. Тодорак	„	1	1	28
Богданци	„	1	1	48
Стојаково	„	1	1	38
Рошлово	„	1	1	13
Грбошел	„	1	1	24
Паљурци	„	1	1	6
	домаќинско	1	3	16
Гор. Тодорак	основно	1	1	22
Гаваљанци	„	1	1	9
Сеово	„	1	1	9
Алчиаклинци	„	1	1	6
Јунцилар	„	1	1	8

⁴⁶⁾ Ibid., т. LXVII (1902), с. 58—59.

⁴⁷⁾ Ibid.

⁴⁸⁾ Ibid., т. IV (1903), с. 58—59; Е. Казо до А. Фиат во Париз: Зејтинлик, 22 јун 1902.

Вкупно: села 16; училишта 18; учители 25; ученици 503.

Сите унијатски училишта, со исклучок на класното училиште во Кукуш и домаќинското училиште во Паљурци, имале домашен учителски кадар. Меѓутоа, биле под директна контрола на француските лазаристи, кои пред сè воделе грижа за изучување на римокатоличкото вероучение.⁴⁹⁾

Свештеничкиот клер бил разместен да опслужува 24 парохии, од кои 5 имало во Кукуш, по две во Богданци и Стојаково. На чело од свештеничкиот домашен клер стоел епископот Епифан Шанов, со седиште во Кукуш. Епископот бил потчинет на апостолскиот викар во Цариград.⁵⁰⁾ Треба да се наспомне дека меѓу домашниот клер имало и 4 свештеници во целибат (безбрачни), кои обавувале мисионерска дејност, без парохија.⁵¹⁾

Унијатскиот домороден клер, како и православниот, се состоел од полуписмени, приучени луѓе, кои воопшто не правеле разлика помеѓу католицизмот и православието, освен што порано биле потчинети на грчките владици, кои им одземале голем дел од приходите, а во унијата биле потчинети на домороден владика, кон него немале никакви материјални обврски, дури примале и плата. Со желба да го подигне стручното ниво на таквото свештенство, Конгрегацијата со помош на мисионерите во 1902 година по централните места (Солун, Кукуш и Гевгелија) организираше едномесечни курсеви за унијатските свештеници на кои биле подучувани правилно да служат богољубба и да го читаат симболот на верата на католички начин.⁵²⁾

Активноста на римокатоличката пропаганда во Македонија во првите години на XX век

Уште од средината на XIX век пропагандната дејност за ширењето на католицизмот во Јужна Македонија била доверена на орденот на Лазаристите. Најнапред тие основале постојана мисија во Солун, а по неколку години и во Битола. Солунската мисија основала посебни свои пунктови во Кукуш, Ениџе Вардар и Гевгелија. Битолската мисија сè до Илинденското востание се задржала само на Битола, па дури тогаш основала свој пункт во Костур.

Бројната состојба на Лазаристите во Македонија се состоела во 1902 година од 14 мисионери во двете мисии, не сметајќи ги професорите во гимназијата во Зејтинлик. Далеку бил поголем бројот на калуѓерките-милосрдните сестри Лазаристки, од-

⁴⁹⁾ Българското църковно-училищно дело, с. 5—7.

⁵⁰⁾ Ibid. Църковен вестник, II/1 јули 1900, бр. 13, с. 7—8.

⁵¹⁾ Ibid.

⁵²⁾ Annales, т. IV (1903), с. 52.

носно Евхаристинки. Нивниот број изнесувал 43.⁵³⁾ Римокатоличката пропаганда знаела дека мисионерите со своите проповеди за верата речиси немале никаков успех меѓу православно население, особено поради својата нетрпеливост кон православието. Затоа се ориентирала на калуѓерките, кои преку хуманата дејност полесно доаѓале во допир со луѓето, посебно жените. Често од благодарност за дадената здравствена помош и нега или поради згрижување на сирачиња, одделни семејства пристапувале во унија со Римокатоличката црква.

Согледувајќи ја ограничената можност на мисионерите за пропаганда меѓу населението, во 1902 година Конгрегацијата ја концентрирала дејноста на мисионерите на Зејтинличката гимназија, со надеж дека по пат на католичка просвета ќе создадат домашни кадри за својата прозелитска агитација. Ова училиште требало да создава кадар и за другите три пункта (Кукуш, Гевгелија и Ениџе Вардар), кој, воспитен во католички дух, ќе ја заздрави унијата во тие краишта. Особено се инсистирало, новиот свештенички кадар што ќе излезе од училиштето да остане во целибат (безбрачност), бидејќи практиката покажала дека таквите можеле да се местат според потребата од едно на друго место, а од друга страна населението нив ги прифаќало далеку повеќе од странските мисионери. Меѓутоа, Конгрегацијата сè уште не можела да сфати дека македонскиот народ неволно ги дава своите деца во верски училишта, а уште помалку од нив да станат безбрачни свештеници. Затоа и оваа акција на Конгрегацијата, макар што на такви свештенички кандидати им се давале најповолни услови за школување, останала без резултати. Познато е дека во 1903 година училиштето имало само 4 кандидати за безбрачни свештеници, 8 богослови, 40 ученици во долните класови (гимназијален смер) и 8 ученици во занаетчиската паралелка.⁵⁴⁾

Во 1903 година од четирите кандидати за безбрачни свештеници тројца биле посветени во свештенички чин и биле испраќани како подвижни мисионери да служат по унијатските цркви во Кукушко, Гевгелиско и Ениџе-Вардарско. Меѓутоа, иако по потекло Македонци, народот не им дозволувал да служат богослужби, сметајќи ги за „латински попови“. Слична ситуација била и со неколкуте новоракположени брачни свештеници. Бидејќи унијатското население не саќало да ги прима, биле принудени да чекаат служба подоолго време во Солун, вршејќи цензорска служба во Зејтинличкото училиште. Платени биле мошне слабо, по 160 франкови годишно и по 2 франка од богослужба во параклисот на училиштето.⁵⁵⁾

⁵³⁾ Ibid., с. 49: Казо до Фиат во Париз. Зејтинлик 22 јули 1902.

⁵⁴⁾ Ibid., т. LXIX (1904), с. 182—184: Е. Казо до Ангели во Париз. Зејтинлик 8 дек. 1903.

⁵⁵⁾ Ibid., с. 326—332: Казо до Фиат во Париз: Зејтинлик 10 јан. 1904.

Поради недоволниот број на ученици Зејтинличкото училиште не работело со полн капацитет, макар што трошоците за неговата издршка биле големи. Конгрегацијата одлучила да го искористи за одржување курсеви за необразованите унијатски свештеници. Курсевите траеле по еден семестар, од февруари до август и од август до февруари. Свештениците курсисти за време на својот престој во училишниот интернат добивале облека и храна, со посебен паричен додаток како надомест за платата. Меѓутоа, бидејќи одвојувањето од семејството им паѓало тешко на свештениците, бил организиран курс и во Кукуч, кој бил посетуван од оние на кукучката околица, така што тие можеле да си одат секоја вечер дома.⁵⁶⁾

Конгрегацијата дошла до заклучок дека престојувањето на унијатскиот епископ во Кукуч, иако таму имало најмногу унијати, било надвор од средиштето на вилаетот, во кој е концентрирана турската власт и странската дипломатија. Таа решила да се изгради посебна епископска резиденција во Солун. Оваа акција финансиски била потпомогната и од Франција. Епископот Епифан Шанов преминал во Солун во втората половина на 1903 година, но и натаму поголем дел од времето го минувал во Кукуч, каде што унијатите имале потреба од него.⁵⁷⁾

За да не биде запоставен Кукуч, кој важел за средиште на унијата, Конгрегацијата одлучила мисионерскиот пункт да го зајакне со постојано настанување на мисионери.⁵⁸⁾ За шеф на мисионерите 1902 година бил назначен Густав Мишел, управител на класното училиште и Домот за сиромашни.⁵⁹⁾ Следната, 1903 година мисионерскиот пункт бил зајакнат со двајца безбрачни свештеници, а саботите и неделите доаѓале и други мисионери од Солун, кои оделе во посета и предавале вероучение по околните унијатски села.⁶⁰⁾ Кукучкиот мисионерски пункт одиграл мошне позитивна улога во време на Илинденското востание, кога турските власти вршеле нечуен терор врз македонското население. Густав Мишел организирал помош во прехранбени артикли за изгладнетото население, испраќани од разните добротворни друштва на Франција.⁶¹⁾

Илинденското востание во Битолскиот вилает имало одраз и во Кукучко, како и насекаде во Македонија. Плашејќи се

⁵⁶⁾ Ibid., т. LXIX (1904), с. 182—184: Е. Казо до Ангели во Париз. Зејтинлик 8 дек. 1903.

⁵⁷⁾ Ibid., с. 326—332: Е. Казо до А. Фиат во Париз: Зејтинлик, 10. I. 1904.

⁵⁸⁾ Ibid., с. 182—184.

⁵⁹⁾ Ibid., с. 186: Густав Мишел до А. Фиат во Париз. Енице Вардар 8 март 1903.

⁶⁰⁾ Ibid., т. LXIX (1904), с. 326—332: Е. Казо до Фиат во Париз. Зејтинлик 10 јан. 1904.

⁶¹⁾ Ibid., с. 182. Густав Мишел до Фиат во Париз, Ен. Вардар 8 март 1903.

востанието да не се прошири на цела Македонија, турските власти започнале со жесток терор над православно население во Кукушко. За да се спасат од турскиот притисок, 14 бивши унијатски села се вратиле во унијата, која го имала покровителството на Франција и Австро-Унгарија. Во унија се вратиле и околу 400 семејства во градот Кукуш. Меѓутоа, веднаш по задушвањето на востанието, турскиот терор престанал во кукушкиот крај, па сите новопреминати во унија се откажале од неа.⁶²⁾

Во време на Илинденското востание, по преминот на повеќе градски семејства на Кукуш и 14-те села во Кукушко, се зголемил бројот на учениците во унијатските училишта. Така на пример, машкото училиште во градот стигнало до 150 ученици. Управителот на училиштето Мишел побарал нови учители. Биле назначени еден свештеник во целибат и уште тројца цивилни учители.⁶³⁾

Пролетта 1903 година солунската лазаристичка мисија основала нов мисионерски пункт во Енице Вардар. Била изнајмена една куќа за наем од 150 франкови годишно и во неа се сместиле шефот на мисионерската станица Belier со уште еден безбрачен свештеник. Отворено било и училиште, во кое се запишале околу 100 ученици. Имајќи предвид дека бројот на унијатските домови се движел меѓу 20—30, причината за запишување на толкав број ученици била во отпорот против грчкото училиште, а и поради поквалитетната настава во ова мисионерско училиште. Големiot број на учениците ги принудил мисионерите да побараат парична помош од Франција за проширување и реновирање на училишната зграда.⁶⁴⁾

Мисионерската станица и унијатски училишта во Гевгелија биле основани во 1901 година. Со машкото училиште раководел старешината на мисионерската станица Алоати, по потекло Италијанец. Тој бил помаган од еден унијатски безбрачен свештеник. Ова училиште броело околу 60 ученици. Женско унијатско училиште било отворено од сестрите-ефхаристинки во с. Паљурци, каде што имало женски католички манастир. Бројот на ученичките не бил постојан, бидејќи училиштето го посетувале децата од соседните села, главно од Богданци.

Турската власт во Гевгелија во 1902 година го затворила машкото унијатско училиште, бидејќи работело без дозвола. Мисионерите преку апостолскиот викар во Цариград успеале да добијат дозвола и во март 1903 година училиштето повторно било отворено.

⁶²⁾ Ibid., с. 326—332.

⁶³⁾ Ibid.

⁶⁴⁾ Ibid., с. 182—184; Е. Казо до Ангели во Париз, Зејтинлик 8 дек. 1903.

Освен со просветата, мисионерите се занимале со прозелитска агитација. Секоја сабота и недела оделе во посета на соседните села и одржувале за возрастна настава по вероучение.

Битолската лазаристичка мисија, на чело со мисионерот Лисиен Проа, покрај прозелитска агитација, го раководела и машкото класно училиште, кое масовно било посетувано од деца, главно, од македонско потекло.

Битолската лазаристичка мисија непосредно по Илинденското востание основала мисионерска станица во Костур, со мотивација да му дава материјална помош на постраданото население. На чело на оваа мисионерска станица стоел мисионерот Mages, кој добро ги познавал македонскиот, грчкиот и турскиот јазик. Mages во почетокот на 1904 година бил заменет од мисионерот Гедеон. Новиот мисионер бил познат во научниот свет како историчар на уметноста. Поголем дел од своето време го минувал во проучувањето на фрескосликарството и иконографијата во 24-те цркви во Костурско.

Многу поактивни и со поголем успех од машките, работеле женските мисии во Јужна Македонија, бидејќи прозелитската агитација ја поврзувале со добротворната дејност. Во Солун работеле калуѓерки од орденот свети Венсан. Тие располагале со една болница, неколку женски училишта, една црква и свој црковен дом.⁶⁵⁾

Женска мисија во Кукуш била основана доста рано, уште во 1885 година.⁶⁶⁾ Таа се состоела од седум калуѓерки и две учителки. Мисијата располагала со еден диспанзер во градот, но милосрдните сестри редовно оделе по селата во посета на болни, каде што на лице место им укажувале медицинска помош. Оваа мисија, вклучувајќи ја издршката на диспанзерот и училиштето, примала редовна помош од Франција. Мисијата, покрај диспанзерот, раководела со едно женско основно училиште, со околу 150 ученички и со еден дом за сирачиња, со околу 45 машки и 20 женски деца.⁶⁷⁾

Женската лазаристичка мисија во Паљурскиот женски манастир се состоела од 28 калуѓерки. Освен со женското училиште тие раководеле и со еден Дом за сирачиња, со околу 25 женски деца. Кон крајот на 1903 година отвориле и Дом за селски сираци од машки пол, во кој биле доведени и шест деца од Кукуш. Раководеле и со женското училиште во с. Богданци, кое било посетувано од триесетина ученички.⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ Ibid., с. 273—275. Лобри до Фиат во Париз, Солун 18 мај 1903.

⁶⁶⁾ Ibid., с. 182—184: Е. Казо до Ангели во Париз, Зејтинлик, 8. дек. 1903.

⁶⁷⁾ Ibid., с. 186: Густав Мишел до Фиат во Париз, Ен. Вардар 8. март 1903.

⁶⁸⁾ Ibid.

женската лазаристичка мисија во Битола била раководена од калуѓерката Виолета. На далеку по својот квалитет било познато француското женско училиште, раководено од мисионерките — три Французинки и една Албанка. Училиштето во првата година од своето основање, 1900/1901 имало 18 ученички; втората 1901/1902 година — 30; а третата 1902/1903 година 45 ученички. Училиштето било триодделенско. Првото одделение го посетувале деца од 5—6 годишна возраст, каде им се предавал француски буквар. Веќе во второто и третото одделение децата преминувале на читање и зборување на француски, така што по свршување на училиштето го владееле во прилична мера францускиот јазик.⁶⁹⁾ Големiot интерес за ова училиште наложило да се прошири истото. Ктарешинката на мисијата Виолета се обратила за финансиска помош до лазаристичката централа во Париз и од шефот на Лазаристите Фиат молела да се отпуштат 5.000 франкови, бидејќи нема место за нови ученички, па сме принудени да ги враќаме“.

Битолските калуѓерки раководеле и со еден диспанзер, основан од нив во 1901 година. Интересно е да се одбележи дека низ овој диспанзер во времето на Илинденското востание и непосредно по него минале 23.323 болни и ранети луѓе, додека медицинска помош преку домашни посети била укажана на уште 944 лица. Медицинска помош во католичкиот диспанзер била укажувана, главно, на Македонци, бидејќи Турците и Грците во градот си имале сопствени диспанзери.⁷⁰⁾

Во Костур, во почетокот на 1904 година, била основана женска мисионерска станица, која својата дејност ја усмерила само на штотуку основаниот диспанзер за болни и ранети во време на Илинденското востание. Оваа женска мисија наскоро го презела раководењето и со диспанзерот на англиската добротворна мисија. Англискиот диспанзер бил добро опремен со инвентар и лекови, располагал со 30 кревети за потешко болни, а практикувал да ги помага болните и ранетите и по селата, не само со лекови, туку и со покривка, облека, пари и др. Англискиот диспанзер го раководела Августина, по потекло Французинка, калуѓерката Луција, по потекло Албанка, и една Англичанка.⁷¹⁾

Активноста на римокатоличката пропаганда до 1912 година

Поради настанатата тешка положба во која се нашло македонското население по неуспешниот крај на Илинденското востание, римокатоличката пропаганда верувала дека ќе пос-

⁶⁹⁾ Albert M. Malet (Lettre). Buletin de l'Alliense — Paris, 15 sept. 1903.

⁷⁰⁾ Ibid.

⁷¹⁾ Annales..., т. LXIX (1904), с. 177—179: Геден до А. Фиат во Париз, Костур 11 февр. 1904.

тигне повидни резултати во ширењето на унијата. Меѓутоа, иако некаде и дошло до приљакането на унијата, тоа имало привремен карактер. Штом турскиот терор попуштал, луѓето ја напуштале унијата. Постепено римокатоличката пропаганда се враќала кон старите форми на прозелитска агитација, преку просветата да придобива приврзаници меѓу младите поколенија.

И натаму централна католичка просветна установа останала гимназијата во Зејлинлик (Солун). Меѓутоа, положбата по бројот на учениците во неа не се многу изменила. Познато е дека во 1907/1908 учебна година училиштето имало само 55 ученици, раководени од 6 професори-мисионери и 3 професори цивили. И натаму се одржувале курсеви за стари свештеници.

И бројот на унијатските основни училишта речиси останал ист. Единствено солунската мисија постигнала успех со придобивањето во унија на с. Дели-Хасан, Солунско. Во селото една куќа била приспособена за параклис, а било отворено и училиште. Исто така мисијата откупила и две куќи во с. Стојаково. Едната била претворена во параклис, а другата во училиште.⁷²⁾ И во двете спомнати села постоеле цркви и училишниц гради, но нив ги задржала како сопственост Патријаршијата, односно Бугарската егзархија. Според една статистика од 1907 година, во 26 унијатски села во Солунскиот вилает работеле 17 машки училишта со 21 учител и 566 ученици; и 10 женски училишта со 516 ученички.⁷³⁾ Слична бројна состојба се задржала и во учената 1908/1909 година.⁷⁴⁾

Релативно подобрената политичка ситуација во Македонија по Младотурската револуција создала извесна стабилност кај населението, така што сè помалку имало причини во унијата да се бара заштита и покровителство. Затоа унијата се задржала на поранешното ниво, односно била и натаму ограничена само на оние унијати, кои веќе одамна ја прифатиле. Мисиите биле принудени да се ограничат само на просветната и добротворната дејност, за преку неа да привлечат по некој приврзаник. Во септември 1908 година во Енице Вардар била основана женска мисија, која веднаш организирала Дом за сираци. Затоа, пак, битолската мисија во почетокот на 1909 година претрпела голема материјална штета и привремено останала без својот мисионерски дом. Во пожарот што избил во зградата на францускиот конзулат бил изгорен и лазаристичкиот дом, а со него и богатата библиотека и скапоцени ракописи.⁷⁵⁾

⁷²⁾ Ibid., т. 73 (1908), с. 23—26: Е. Казо до Шерметан, директор на Источните мисии во Париз (С. а. — с. 1.).

⁷³⁾ Ibid., с. 475: Е. Казо до Шерметан во Париз (с. а. — с. 1.).

⁷⁴⁾ Missions Catholique — Paris, 17 јул 1908: Виолета до Кифер во Париз.

⁷⁵⁾ Annales..., т. 74 (1909), с. 260—265: Католичките установи во Македонија.

Нешто поголем успех во ова време постигнала лазаристичката мисија во градот Кавала, основана уште во 1887 година. Шефот на мисијата Ипер за малобројните западно-католички семејства успеал да приспособи една зграда за католички параклис (капела) и да отвори училиште.⁷⁶⁾ Бил основан и еден женски манастир (самостај). Во 1909 година четири калуѓерки од манастирот отвориле женско училиште, во кое се запишале околу 80 ученички, главно, од православните семејства.⁷⁷⁾

Поради контрареволуцијата во Турција и донесувањето на злогласниот Закон за четите, во 1910 година дошло до нов масовен терор врз македонското население. Населението од реоните каде што имало унијати, започнало да прибегнува кон поранешната практика за заштита од теророт, да ја прифаќа унијата. Така 110 домаќинства во Енице Вардар се прогласиле за унијати, а од пет околни села пристигнале молби за прифаќање на унијата до мисионерите. Веднаш потоа бројот на учениците во градот од 40 пораснал на 160 ученици.⁷⁸⁾

Последните две години пред Првата балканска војна биле неповолни за римокатоличката пропаганда во Македонија. Вниманието на македонскиот народ било свртено кон очекуваните настани во врска со склучениот Балкански сојуз за војна против Турција, од која се очекувало ослободување, така што римокатоличката пропаганда била воопшто неактуелна поради својата протурска политика.

---

⁷⁶⁾ Ibid., т. 75 (1910), с. 37—39: Етеиен Жугла до А. Фиат во Париз (с.а.—с.1.).

⁷⁷⁾ Ibid., с. 38—40.

⁷⁸⁾ Ibid., т. 76 (1911), с. 187—188: Густав Мишел до А. Фиат во Париз. Ен. Вардар 25 дек. 1910.